

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 22^{ΑΣ} ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1990

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΒΛΑΧΟΥ

ΣΤΡΑΤΗΣ ΜΥΡΙΒΗΛΗΣ

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΓΓΟΥ Κ. ΤΑΣΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ

Στά μέσα τής δεκαετίας του Εΐκοσι παρουσιάστηκε μιὰ πρωτόφαντη άνθοφορία σέ όλους τούς τομείς τής πνευματικῆς ζωῆς στή Λέσβο. Τò νησί, ὕστερα άπ' τή δεκάχρονη πολεμική περιπέτεια, άπολάμβανε γιά πρώτη φορά οὐσιαστικά τὰ άγαθά τής έλευθερίας άπό τήν τουρκική σκλαβιά. Έκδίδονται έφημερίδες και περιοδικά, άπου άπ' τες στήλες τούς άρθρογραφοῦν δημοσιογράφοι, λογοτέχνες, εκπαιδευτικοί, πολιτευτές –μὲ ρηξικέλευθες ιδέες. Ταλαντοῦχοι πεζογράφοι και ποιητές κάνουν μιάν έντυπωσιακή εμφάνιση. Ίδρύνονται όμιλοι και σωματεία μὲ σκοπός πολιτιστικούς. Διαλέξεις, έκθέσεις, θεατρικές παραστάσεις, παρακινούν τò κοινό σέ μιάν άμιλλα γιά αυτοκαλλιέργεια. Τò κήρυγμα τού Δημοτικισμού, πού δονεί τήν πνευματική νεολαία, μετατρέπεται σέ πνεῦμα γενικότερου άνακαινισμού τής δημόσιας ζωῆς, ένθαρρυνένο άπό τούς προσοδευτικούς πολιτικούς της. Μπορεί νά ήταν «πρωτόφαντη» αυτή ή «άνθοφορία», δέν ήταν, ώστόσο, άνεξήγητη: Τὰ πνευματικά παιδιά τής Λέσβου, γυρίζοντας στή γενέτειρά τους άπό πολύχρονη στράτευση, αίστάνθηκαν τήν άνάγκη, νά έκτονωθοῦν μὲ μιά λυρική έκφραση άπ' τες έφιαλτικές μνημες τού πολέμου σέ μιάν έλεύθερη πιά πατρίδα. Αυτή τή λυρική έκρηξη τήν άποκάλεσαν πολύ εὔστοχα: «Λ ε σ β ι α κ ή "Α ν ο ι ξ η». Δέν άργησαν οί σπόροι της νά μεταφυτευθοῦν στο πνευματικό ὑπέδαφος τής 'Αθήνας και τής Θεσσαλονίκης, γιά νά γίνουν ό προάγγελος εκείνης τής άνεπανάληπτης ως τώρα πολιτιστικής άκμῆς στα χρόνια τής τελευταίας πρωθυπουργίας τού 'Ελευθερίου Βενιζέλου-, άπου ή γενεά τού Τριάντα χάριζε στή λογοτεχνία μας έργα άξια νά πλουτίσουν τò άποθεματικό της μέσα σέ μιά γενικότερη πολιτιστική και κοινωνική

ανάπτυξη τῆς χώρας. Ὁ Στράτης Μυριβήλης ἦταν ἓνας ἀπ' τοὺς σπόρους, πὸν τὴ γονιμοποίησαν.

Γραμματολογικά, ὁ Μυριβήλης ἀνήκε στὴ γενεὰ τοῦ Εἴκοσι, τραυματισμένος –ὅπως οἱ περισσότεροὶ ἐκπρόσωποί της– ἀπ' τὶς συγκλονιστικὲς ἐμπειρίες δυὸ πολέμων, πὸν τῆς εἶχαν ἀρρωστήσει τὴν ψυχὴ. (Τὰ σπαρμένα στὸν τύπο διηγήματα καὶ ἡ ποιητικὴ συλλογὴ του «*Carmina Tristi*» ἐκφράζουν τὴν ἀπαισιόδοξη κοσμοαντίληψή του σ' ἐκείνη τὴν ἐποχὴ). Δὲν ἀργησε, ὡστόσο, ἡ ρώμη, πὸν ἔκρυβε ἡ ἀγροτικὴ φύση του, νὰ ἀντιδράσει στὴ νοσηρότητα τῆς «Καταραμένης γενεᾶς», ὅπως εἶχε χαρακτηριστεῖ. Ἔτσι, μ' ἓνα ἄλλα στὴν ἔμπνευσή του, ἀναγορεύτηκε ὁ γενάρχης τῆς γενεᾶς τοῦ Τριάντα, πὸν ἀρχίζει νὰ δημιουργεῖ τὸ ἔργο της μέσα σ' ἓνα κλίμα ψυχικῆς εὐφορίας καὶ αισιόδοξης θεώρησης τῆς ζωῆς.

Ὁ Στράτης Μυριβήλης εἶχε ἤδη δώσει ἀξιόλογα δείγματα τοῦ ταλάντου του στὴ Λέσβο, μὲ διηγήματα, ποιήματα, συνεργασίες στὸν τύπο, τὴν πρώτη δεκαετία τοῦ αἵωνα. Ὁ,τι τὸν ξεχωρίζει –ἀλλὰ καὶ τὸν χαρακτηρίζει– ἀπ' τοὺς συνοδοιπόρους του τῆς «Λεσβιακῆς Ἐνοιξῆς» ἦταν μιὰ ἔντονη λογοτεχνικὴ προσωπικότητα. Εὐθύς ἐξαρχῆς προκάλεσε ἐντύπωση μὲ τὴ γραφὴ του. Ὁρμιος πιά πεζογράφος, γύρω στὰ τριάντα του, ἐκφράστηκε μὲ μιὰ χυμώδη ἀγροτικὴ δημοτικὴ γλώσσα, ἐκπληκτικῆς πλαστικότητας, νοηματικῶν ἀποχρώσεων, ἀρμονικῶν τόνων. Ἀνάμεσα στὴ φανατισμένη γλωσσικὴ ἀντιπαράθεση, ἀπὸ τὴ μία, μὲ τοὺς ἀκραίους, ἀπ' τὴν ἄλλη, μὲ τοὺς συντηρητικούς, ὁ Μυριβήλης διακρίθηκε μὲ τὴ λεξιμαγεία του ὡς ἓνας στυλίστας τοῦ δημοτικοῦ λόγου, πὸν ὀργάνωνε τὴ γραφὴ του –χωρὶς νὰ τὴν κατασκευάζει– μὲ εὐρηματικὲς λεκτικὲς συζεύξεις ἀπὸ ἐπίθετα, σύνθετα καὶ παράγωγα, ἔτσι ὥστε νὰ πλουτίζει τὰ οὐσιαστικὰ μὲ ἀπροσδόκητες ἐννοιολογικὲς ἀποχρώσεις προσδίδοντας σὲ μιὰν ἀναστιλβωμένη φράση μοναδικὴ γοητεία. Ἐξίσου, ὅμως, ἀπαράμιλλη ἦταν καὶ ἡ ἀπεικόνιση τοῦ φυσικοῦ καὶ ἀνθρώπινου τοπίου τοῦ νησιοῦ του. Στὸ Μυριβήλη εἶχε δοθεῖ ἡ χάρις νὰ ἀναμετρηθεῖ σὲ ἀφηγηματικὴ παραστατικὴ μὲ τοὺς διδασκάλους τοῦ εἴδους –ἓνα Βιζυηνό, ἓναν Παπαδιαμάντη, ἓνα Μωραϊτίδη, ἓνα Ξερόπουλο, ἓναν Καρκαβίτσα. Λιγοστοὶ ἀπ' τοὺς λογοτέχνες μας ἔχουν τοὺς τίτλους, ὅπως ἐκεῖνοι, γιὰ νὰ θεωρηθεῖ τὸ ἔργο τους αὐθεντικὸ γέννημα τοῦ τόπου τους. Τὸ ἔργο τοῦ Μυριβήλη ἀποτελεῖ τὴν ψυχικὴ ταυτότητα τῆς Λέσβου. Ὁ Μυριβήλης εἶναι ὁ ἐπικός τοῦ πνευματικότατου νησιοῦ τῆς Σαφῶς, ὁ ἀδιαφιλονίκητος βάρδος του. Δίχως ἀμφιβολία, ὅσο ἀπομακρυνόμαστε ἀπὸ πατροπαράδοτους τρόπους ζωῆς, τὰ λογοτεχνικὰ ἔργα ὅπου ἐπικρατεῖ ἡ ἀναπαράστασή τους, προορίζονται νὰ ἀξιοποιηθοῦν καὶ ὡς ἀδιάψευστες μαρτυρίες γιὰ τὰ ἦθη καὶ τοὺς χαρακτήρες μιᾶς κοινωνίας προγονικῆς. Μαζὶ μὲ τὴν αἰσθητικὴ ἀπόλαυση, πὸν προσφέρουν, ἀποκαλύπτουν ἓνα παρελθὸν ἱκανὸ νὰ ἐμπνεύσει ἐπικὲς συνθέσεις, ἀλλὰ καὶ ἠθογραφικὲς ἀπεικονίσεις τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Πλούσιο σὲ παρόμοιες συνθέσεις εἶναι τὸ ἔργο τοῦ Στράτη Μυριβήλη –νησίδα

γραφικής επαρχιακής ζωής μέσα στην αστοκρατούμενη πεζογραφία της γενεάς του Τριάντα.

Το έργο που έφερε το Μυριβήλη επίκεφαλής της γενεάς του Τριάντα, ήταν «'Η Ζωή εν τάφω». Λιγοστοί είχαν προσέξει τη σημασία του για τα Γράμματά μας, όταν πρωτοδημοσιεύονταν σε επιφυλλίδες στην 'Εφημερίδα «Καμπάνα» της Μυτιλήνης. 'Ακολούθησε η έκδοσή του σε βιβλίο στη γενέτειρά του στα 1924. Τελικά, με την όριστική της μορφή, «'Η Ζωή εν τάφω» κυκλοφόρησε στην 'Αθήνα στα 1930. 'Η κριτική και το κοινό υποδέχτηκαν (και εξακολουθούν να την υποδέχονται) με ένθουσιασμό. Χαρακτηρίστηκε «σταθμός» στην εξέλιξη της πεζογραφίας μας. «Καταπληκτικό έργο», κατά τον έλληνοιστή Περνό. Ξάφνιασε με την προσωπική γραφή του, την ψυχογραφική δύναμη, το σαρκαστικό πνεύμα αλλά και τον λυρικό μαζί τόνο.

Αυτός ο λοχίας 'Αντώνης Κωστούλας άλλοτε σκιαγραφεί στο πολεμικό ήμερολόγιό του, με ώμο ρεαλισμό, σκηνές αλληλοσφαγής, άλλοτε αφήνεται σε ξεσπάσματα λυρικού οίστρου, όταν αναπολεί (άπ' την υπόγεια ζωή άρουραίου στα χαρακώματα) τις ειρηνικές μέρες στο νησί του και περιγράφει τη φύση του με την ειδυλλιακή χάρη που της δίνει η νοσταλγία του –διέξοδοι και οί δύο για να έκτονωθεί άπ' τον καταπιεστικό συναισθηματισμό του, εκφράζοντας τον άποτροπιασμό του γι' αυτό το άπάνθρωπο μέσο, τον πόλεμο, που χρησιμοποιούν άπ' τα ώγήγια χρόνια οί άνθρωποι για την άλληλοεξόντωσή τους και ταυτόχρονα να καταγγείλει τις ήγεσίες τών κρατών, που έπικαλούνται θεϊά και ανθρώπινα, για να τον δικαιολογήσουν. Είμαι διάχυτο στις σελίδες της «Ζωής εν Τάφω» το άντιμιλιταριστικό πνεύμα, καθώς και η πολυτροπία που το εκφράζει –άλλοτε με το στόμα ένός θεοϋ όργισμένου, γιατί τα πλάσματά του, παραπλανημένα, θυσίασαν τις άπολαύσεις της ζωής (Τό μέγα δώρο, τό σώμα) ' άλλοτε με φρικιαστικές σκηνές αλληλοσφαγής ή με μονολόγους άμλέτιας δραματικότητας. Είχα πάντα τη γνώμη, πώς «'Η Ζωή εν τάφω», σε σύγκριση με άλλα άντι πολεμικά έργα εκείνης της έποχής, –«Τίποτε νεώτερο άπ' τό δυτικό μέτωπο» του Ρεμάρκ, «Ξύλινοι σταυροί» του Ντορζολές, «'Ανθρωποι εν πολέμω» του Λάτσκο, «Φωτιά» του Μπάρμπυς– ύπερτεροϋσε, χάρη στην άμεσότητα της άντιπολεμικής διαμαρτυρίας, την αισθητική έπεξεργασία του ύλικου, την εύρηματικότητα σκηνών, όπου τό τραγικό έναλλάσσεται με τό λυρικό σε μιάν άριστοτεχνικά ένορχηστρωμένη σύνθεση χαμηλών τόνων. «'Η Ζωή εν τάφω», πλούτισε τό άποθεματικό της Λογοτεχνίας μας. Την κατέστησε άξια να προσελκύσει τό ένδιαφέρον της ξένης κριτικής στις επιδόσεις της σε μιá γλώσσα, που έπειδή πολύ λίγοι την γνωρίζουν, έπόμενο να άγνοούν τα δημιουργήματά της.

Με δύο άκόμη έργα (σε καθαρή μορφή μυθιστορήματος αυτά), τη «Δασκάλα με τα χρυσά μάτια» (1933) και την «Παναγιά τη γοργόνα» (1949), ο Μυριβήλης όλοκλήρωσε την άντιπολεμική τριλογία του. 'Ο μύθος τους διαδραματίζεται σε ειρηνικά πιá χρόνια, στο γενέθλιο νησί, όπου, όμως, οί έφιαλτικές τους άναμνήσεις άπό τα πολεμικά μέτωπα

έξακολουθοῦν νὰ τaráζουν τοὺς ἥρωές τους στὸν ὕπνο τους –ἀνυπόμονους νὰ ἀπολαύσουν ὅσα στερηθήκαν–, ἔτσι ὥστε ἀπὸ τὴν πικρὴ πείρα τους νὰ διαμορφώνεται ὡς ἓνα βαθμὸ, καὶ ἡ κοσμοαντίληψή τους. Μέσα στὸ ἀγροτικὸ περιβάλλον, καθὼς οἱ μέρες κυλοῦν μὲ μιὰν ἀνιάρη ὁμοιομορφία, τὸ ἐρωτικὸ πάθος, διακόπτοντας ξαφνικὰ τὴ ραθυμία τους, μεταμορφώνει ἀνθρώπους τοῦ καθημερινοῦ μόχθου –παράδες, ζωμάχους, κοντραμπατζῆδες, ζωτάρισσες, χαμηλοβλεποῦσες νέες, σεμνὲς νοικοκυράδες– σὲ ἥρωες, ἀξιους γιὰ τὶς πιὸ παράτολμες πράξεις, ἀπ’ ὅπου μιὰ δραματικὴ περιπλοκὴ εἶναι συχνὰ ἡ κατακλείδα τους. Ὁ Μυριβήλης προσωπογραφεῖ μὲ δεξιοτεχνία τοὺς ἥρωές τους. Ξέρει νὰ ἐπισημαίνει τὸ καίριο χαρακτηριστικὸ τους. Νὰ προβάλλει ὅ, τι ἀναλλοίωτο λανθάνει στὴν ἰδιοσυγκρασία τους γιὰ νὰ προκαλέσει ἀνάμεσά τους τὶς συγκρούσεις, ἀπ’ ὅπου γεννᾶται τὸ δράμα. Μολονότι παρατηρεῖ κανεὶς μιὰ χαλαρότητα στὴ δομὴ καὶ τῶν δύο ἔργων ἄκόμη κάποια στατικότητα στὴν ἐξέλιξη τῶν σκηνῶν ἡ ἀπουσία ἐκείνου τοῦ ἀπροσδόκητου, ποὺ ἐπινοεῖ ὁ γεννημένος μυθιστοριογράφος γιὰ νὰ προσδώσει ἰδιαίτερη ἐλκυστικότητα στὰ δρώμενα, –ὡστόσο ἡ ἀδρὴ διαγραφὴ τύπων καὶ χαρακτήρων, ἡ πειστικὴ ψυχογράφησή τους, ἡ ἔξοχη ἀπεικόνιση τοῦ φυσικοῦ καὶ κοινωνικοῦ περιγυρου, ὅπου ἦθη, προλήψεις, δοξασίες τοῦ προσθέτουν ἰδιαίτερη γραφικότητα– καταξιώνονται καὶ τὰ δύο μυθιστορήματα στὸ ἐνεργητικὸ τῆς πεζογραφικῆς προσφορᾶς του.

Γύρω ἀπὸ τὴν ἀντιπολεμικὴ τριλογία κινεῖται ἓνας ἀστερισμὸς μὲ νομβέλες –τὰ «Παγανά», ὁ «Βασίλης ὁ Ἀρβανίτης», ὁ «Πάν»–, ὅπου ὁ Μυριβήλης ἀξιοποιεῖ στὸν ἀνώτατο αἰσθητικὸ βαθμὸ τὰ λογοτεχνικά του χαρίσματα. Σὲ μιὰ γλῶσσα μοναδικῆς πλαστικότητος σμιλεῦει τὰ πρόσωπά του, γνήσια γεννήματα τοῦ φυσικοῦ καὶ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, –νὰ κάνουν πράξεις ἐκπληκτικῆς τόλμης ἡ δαιμονικὰ τῆς λαϊκῆς φαντασίας νὰ ὑφαίνουν ἴστοὺς μυστηρίου ἀνάμεσα στὰ πράγματα ἡ ὁ θεὸς Πάν μὲ τὴν ὀργιαστικὴ ἀκολουθία του νὰ προσδίδουν σ’ ἓνα ἐμψυχωμένο φυσικὸ τοπίο εἰδωλολατρικὴ χάρη μὰ καὶ δραματικότητα. Ὁ Μυριβήλης μὲ τὸ μαγικὸ ραβδί του κατορθώνει νὰ ἀποσπᾷ μελωδικοὺς τόνους ἀπὸ τ’ ἄψυχα, νὰ ἐξάπτει προλήψεις, νὰ δραματοποιεῖ φαινομενικὰ ἀσήμαντα περιστατικὰ μὲ τραγικὲς κάποτε συνέπειες. Μιὰ ἰδιότυπη ἠθικὴ κατευθύνει τὶς πράξεις τῶν ἡρώων του, ἔτσι ὥστε νὰ θεωροῦν τὴν παράβαση τοῦ νόμου, παλληκαριά ἡ τὴν ἀνάλωση σ’ ἓνα πάθος, ἀρετὴ ἡ τὴν περιφρόνηση κάθε κατεστημένου, προσωπικὴ ὑπεροχὴ. Ἄκόμη καὶ ὁ ἐμπαιγμὸς τοῦ θεοῦ προσθέτει αἴγλη στὸν ἀνόσιο. Στὶς σελίδες τους γραφικοὶ τύποι συγκροτοῦν τοὺς δεσμοὺς μιᾶς σφριγηλῆς ἀγροτικῆς κοινωνίας, ποὺ ὅσο καὶ νὰ ἐπιμένει στὴν αὐστηρὴ διαφύλαξή τους ἓνας ἄγραφος κώδικας δεοντολογίας, ἡ διάβρωσή τους ἀπ’ τὰ ἀστικά κέντρα εἶναι ἀναπόφευκτη...

Ἐπιθυμῶ ἀκόμη νὰ ἀναφερθῶ στὶς συλλογὲς διηγημάτων του μὲ τοὺς χρωματικούς τίτλους: «Τὸ Πράσινο βιβλίο», «τὸ Κόκκινο βιβλίο», «τὸ Βυσσινὶ βιβλίο», «τὸ Γαλάζιο βιβλίο»–, γιὰ νὰ τονίσω πόσο ὁ Μυριβήλης, σὲ εὐτυχισμένες ὥρες τῆς

Ξμπνευσής του, ανανέωσε ένα είδος, με τόσο πλούσια παράδοση στη λογοτεχνία μας. Τὸ χιούμορ, ὁ σαρκασμός, ἡ εἰρωνεία, ἡ ἀλληλοσυσχέτιση τοῦ συμβολικοῦ μετὰ τὸ πραγματικό, τοῦ νοητοῦ μετὰ τὸ ἀπτό, ἡ διαδοχὴ τοῦ ἰλαροῦ ἀπ' τὸ τραγικό, τοῦ φαιδροῦ ἀπ' τὸ ἀποτρόπαιο— προβάλλουν σὲ συνθέσεις μοναδικοῦ θελγήτρου καὶ μορφικῆς τελειότητος. Τίς σελίδες τους τίς διατρέχει μιὰ διεγερτικὴ χλωτιὰ ἀρσενικάδας, ἕνα πνεῦμα παγανιστικό. Ὁ ἔρωτας εἶναι τὸ κυρίαρχο γεγονός—ἕνας ἔρωτας συγκλονιστικός, πάθος σαρκικό, πὸν τὴν ἀνάφλεξή του τὴν προκαλεῖ κάτι τὸ δαιμονικό, εἰσχωρώντας στὸ σύμπλεγμά του γιὰ νὰ προδιαγράψει μιὰ μοιραία συχνὰ κατάληξή του. Στὶς αἰσθήσεις ἐμπιστεύεται ὁ Μυριβήλης νὰ τοῦ ἀποκαλύψουν τὸ μυστικὸ τῆς ζωῆς—τὸ νόημα τοῦ κόσμου. Κάθε μεταφυσικὴ ἐρμηνεία του τὴ θεωρεῖ παραπλανητικὴ. Μέσα ἀπὸ αὐτὸ τὸ εὐθραυστο ἠγεῖο, τὸ σῶμα, ἀκούει τὴ σιβυλλικὴ φωνή—ὅ,τι ἀποκαλοῦμε «Ἐνστικτο»— νὰ συνοψίζει τὴ σοφία μιᾶς ἀρχέγονης πείρας. Σ' αὐτὴ τὴν ἀσφαλτὴ πείρα θεμελιώνει τὴ συμπεριφορὰ τῶν ἡρώων του. Τὸ σῶμα, γι' αὐτόν, δημιουργεῖ δεσμοὺς ἀγάπης ἀλλὰ καὶ αἰχμὲς μίσους. Μέσα ἀπ' τίς σελίδες τους αὐτοψυχογραφεῖται ἕνας ἐπικούρειος, ὁ φίλος τῶν ταπεινῶν ἀνθρώπων, πὸν καθαγιάζονται ἀπ' τὸ μόχθο τους, ὁ ἐραστής τοῦ γυναικείου φύλου, ὁ ἀντικληρικός, ὁ ἐχθρὸς τῆς λογιότητος, ὁ φανατικὸς πιστὸς στὶς ἔννοιες «Ἔθνος» καὶ «Ἑλληνισμὸς»—ἀμετακίνητος πιά στὸ βᾶθρο του ὡς ὁ ἀναμφισβήτητος «κλασικός» τῆς γενεᾶς του.